

2015 жылғы 23 қарашадағы Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің 26-бабы 2-тармағы 2) тармақшасының және "Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы" 2015 жылғы 23 қарашадағы Қазақстан Республикасы Заңының 16-бабы 3-тармағы 8) тармақшасының Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкестігін қарау туралы

Қазақстан Республикасы Конституциялық Сотының 2023 жылғы 31 тамыздағы № 26-НҚ нормативтік қаулысы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АТЫНАН

2015 жылғы 23 қарашадағы Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің 26-бабы 2-тармағы 2) тармақшасының және "Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы" 2015 жылғы 23 қарашадағы Қазақстан Республикасы Заңының 16-бабы 3-тармағы 8) тармақшасының Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкестігін қарау туралы

Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты Төраға Э.Ә. Азимова, судьялар А.Қ. Ескендіров, А.Е. Жатқанбаева, А.Қ. Қыдырбаева, Қ.С. Мусин, Б.М. Нұрмұханов, Е.Ж. Сәрсембаев және С.Ф. Ударцев қатысқан құрамда:

өтініш субъектілері С.А. Палмагамбетовтің (өкілі – заң консультанты Г.К. Кубжасарованың) және Т.Ж. Шекетовтің,

Қазақстан Республикасы Парламенті Сенаты Аппаратының өкілі – бас консультант Г.А. Аукашеваның,

Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісі Аппаратының өкілі – бас консультант Б.А. Қайрақбаеваның,

Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігінің өкілі – Аппарат басшысы Ж.С. Ахметовтің,

Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің өкілі – бірінші вице-министр А.Ә. Сарбасовтың,

Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері агенттігінің өкілі – төраға орынбасары С.С. Мүксімовтің,

Қазақстан Республикасы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің өкілі – төрағаның бірінші орынбасары Д. М. Малаховтың,

Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің өкілі – вице-министр Б.Ш. Жақселекованың,

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының өкілі – Бас Прокурордың аса маңызды тапсырмалар жөніндегі аға көмекшісі М.Т. Кемаловтың,

сарапшы – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті халықаралық құқық кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты Н.В. Гилеваның қатысуымен, өзінің ашық отырысында С.А. Палмагамбетовтің және Т.Ж. Шекетовтің 2015 жылғы 23 қарашадағы Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің (бұдан әрі – Еңбек кодексі) 26-бабы 2-тармағы 2) тармақшасының және "Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы" 2015 жылғы 23 қарашадағы Қазақстан Республикасы Заңының (бұдан әрі – Мемлекеттік қызмет туралы заң) 16-бабы 3-тармағы 8) тармақшасының Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкестігін тексеру туралы өтініштерін қарады.

Баяндамашы – Қазақстан Республикасы Конституциялық Сотының судьясы Е.Ж. Сәрсембаевтың хабарламасын тыңдап, конституциялық іс жүргізу материалдарын зерделеп, Қазақстан Республикасының заңнамасына талдау жасай отырып, Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты

анықтады:

Қазақстан Республикасының Конституциялық Сотына С.А. Палмагамбетовтің Еңбек кодексінің 26-бабы 2-тармағы 2) тармақшасының және Мемлекеттік қызмет туралы заңның 16-бабы 3-тармағы 8) тармақшасының Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкестігін қарау туралы, сондай-ақ Т.Ж. Шекетовтің Мемлекеттік қызмет туралы заңның нақ сол нормасының конституциялылығын тексеру туралы өтініштері келіп түсті.

Өтініш субъектілерінің пікірі бойынша:

сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған адамның квазимемлекеттік сектор субъектілеріне жұмысқа орналасуына (Еңбек кодексінің 26-бабы 2-тармағының 2) тармақшасы);

сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған Республика азаматының мемлекеттік қызметке кіруіне (Мемлекеттік қызмет туралы заңның 16-бабы 3-тармағының 8) тармақшасы) белгіленген тыйым салулар

еңбек ету бостандығына, қызмет пен кәсіп түрін еркін таңдауына; Республика азаматтарының мемлекеттік қызметке қол жеткізуіне конституциялық құқықтарын бұзады; жауаптылықты белгілейтін немесе күшейтетін, азаматтарға жаңа міндеттерді жүктейтін немесе олардың жағдайын нашарлататын заңдардың кері күші болмайды деген сот төрелігі қағидатына қайшы келеді (Конституцияның 24-бабының 1-тармағы, 33-бабының 4-тармағы және 77-бабы 3-тармағының 5) тармақшасы), өйткені көрсетілген шектеулер пробациялық бақылау мерзімінің өтуіне байланысты олардың сотталғандығы жойылғаннан кейін енгізілген.

Осы өтініштер бір нысанаға қатысты болғандықтан "Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты туралы" 2022 жылғы 5 қарашадағы Қазақстан Республикасы Конституциялық заңының (бұдан әрі – Конституциялық заң) 49-бабының 2-тармағын

басшылыққа ала отырып, Конституциялық Сот оларды бір конституциялық іс жүргізуге біріктірді.

Еңбек кодексінің және Мемлекеттік қызмет туралы заңның жоғарыда көрсетілген нормаларының Конституцияға сәйкестігі мәселесін қарау кезінде Конституциялық Сот мыналарды негізге алады.

1. Адамның құқықтары мен бостандықтары Конституцияға сәйкес танылады және оларға кепілдік беріледі, олар әркімге тумысынан жазылған, абсолютті деп танылады, олардан ешкім айыра алмайды, заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілердің мазмұны мен қолданылуы осыған қарай анықталады (Конституцияның 12-бабының 1 және 2-тармақтары).

Адамның және азаматтың өз құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асыруы басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарын бұзбауға, конституциялық құрылыс пен қоғамдық имандылыққа нұқсан келтірмеуге тиіс, ал оларды шектеуге заң мен сот алдында жұрттың бәрі тең қағидаты сақталған кезде конституциялық құрылысты қорғау, қоғамдық тәртіпті, адамның құқықтары мен бостандықтарын, халықтың денсаулығы мен имандылығын сақтау мақсатына қажетті шамада ғана және тек заңмен жол беріледі (Негізгі Заңның 12-бабының 5-тармағы, 14-бабының 1-тармағы және 39-бабының 1-тармағы).

Конституцияда әркімнің еңбек ету бостандығы, қызмет пен кәсіп түрін еркін таңдау құқығы бекітіледі. Еріксіз еңбекке қылмыстық немесе әкімшілік құқық бұзушылық жасауға кінәлі деп тану туралы сот актісінің негізінде не төтенше жағдайда немесе соғыс жағдайында ғана жол беріледі (24-баптың 1-тармағы).

Конституциялық Сот шектеу шараларының негіздері мен шектері Конституцияның 39-бабы 1-тармағының талаптарына сәйкес келуге тиіс екенін бірнеше рет атап өтті (2023 жылғы 21 сәуірдегі № 11, 2023 жылғы 18 мамырдағы № 14-НҚ нормативтік қаулылар және басқалар).

Бұл Негізгі Заңда кепілдік берілген әркімнің еңбек ету бостандығы, қызмет пен кәсіп түрін еркін таңдау құқығы конституциялық маңызы бар құндылықтарды қорғау мақсатында ғана заңмен шектелуі мүмкін дегенді білдіреді. Бұл ретте мұндай шектеулерге заң алдында жұрттың бәрі тең деген конституциялық ереже және Негізгі Заңнан туындайтын ақылға қонымдылық, мөлшерлестік (пропорционалдылық) өлшемшарттары сақталған кезде жол беріледі. Парламент мұндай шектеулерді заңмен енгізуге, өзгертуге немесе олардың күшін жоюға құқылы, ал құқықтар мен міндеттердегі айырмашылықтарға алып келетін кез келген жіктеу конституциялық нормалардың мазмұнын бұрмаламауға және олардың мәніне нұқсан келтірмеуге тиіс.

2. Еңбек кодексінің 26-бабы 2-тармағының 2) тармақшасында сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған адамның квазимемлекеттік сектор субъектілеріне жұмысқа орналасуына жол бермеу көзделген.

2008 жылғы 4 желтоқсандағы Қазақстан Республикасының Бюджет кодексіне сәйкес квазимемлекеттік сектор субъектілеріне мемлекеттік кәсіпорындар, жауапкершілігі шектеулі серіктестіктер, акционерлік қоғамдар, оның ішінде мемлекет құрылтайшысы, қатысушысы немесе акционері болып табылатын ұлттық басқарушы холдингтер, ұлттық холдингтер, ұлттық компаниялар, сондай-ақ еншілес, тәуелді және Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне сәйкес олармен үлестес болып табылатын өзге де заңды тұлғалар жатады (3-баптың 1-тармағының 31) тармақшасы).

Жария және жеке мүдделердің конституциялық теңгерімін сақтау қажеттігі квазимемлекеттік ұйымдарға жұмысқа орналасу кезінде сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтуға, мемлекеттік ұйымдардың қызметіне қоғам сенімін арттыруға, сондай-ақ еліміздің сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімді саясатын жүргізуге бағытталған құқықтық құралдардың болуына бағыт береді.

Заң шығарушы ашып көрсеткен "квазимемлекеттік сектор" ұғымы отандық экономиканың едәуір бөлігін құрайтын ұйымдарды қамтиды, оларда басқарушылық және сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне байланысты өзге де функцияларды орындайтын адамдардан басқа, олардың санынан бірнеше есе асып түсетін, өндірістік және әкімшілік персоналдың жұмыскерлері еңбек қатынастарында тұрады.

Адамның бұрын сыбайлас жемқорлық қылмыс жасауы мемлекеттік ұйымдарға жұмысқа орналасуы кезінде кандидат беделіне сөзсіз әсер ететін мән-жай болып табылады.

Сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған адамның квазимемлекеттік сектор субъектілеріне жұмысқа орналасуына шектеу сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтуға бағытталған және конституциялық маңызы бар мақсаттарды көздейді. Бұл мақсаттар мемлекеттік институттардың тиімді жұмыс істеуі, олардың қызметіне қоғамның жоғары сенім білдіруіне негізделген жария құқықтық тәртіпті сақтау және тиісінше қамтамасыз ету, сондай-ақ оларға жүктелген міндеттерді ойдағыдай шешу қажеттігімен байланысты.

Бұл тұжырым Қазақстан Республикасы қатысушысы болып табылатын халықаралық шарттардың талаптарымен үйлеседі. Мәселен, 2008 жылғы 4 мамырдағы Қазақстан Республикасының Заңымен ратификацияланған 2003 жылғы 31 қазандағы Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясында бұл қылмыстың қауіптілік дәрежесін ескере отырып, негізделген кезде әрбір қатысушы мемлекет құқықтық жүйесінің негізгі қағидаттарына сай келетін шамада, қылмысы үшін сотталған адамдарды соттың шешімімен немесе кез келген басқа да тиісті құралдар көмегімен өзінің ішкі заңнамасында белгіленген белгілі бір мерзімге бас бостандығынан, жария лауазымды атқару және толық немесе ішінара мемлекет меншігіндегі қандай да бір кәсіпорында лауазымды атқару құқығынан айыруға рәсімдер белгілеу мүмкіндігін қарастырады деп белгіленген (30-баптың 7-тармағы). Сонымен қатар, аталған тәсіл 1999 жылғы 20 шілдедегі Қазақстан Республикасының

Заңымен ратификацияланған Еңбек және кәсіптер саласындағы кемсітушіліктер туралы 1958 жылғы конвенцияның 1-бабының 2-тармағына сәйкес келеді, онда ерекше талаптарға негізделген белгілі бір жұмысқа қатысты айырмашылық, жол бермеушілік немесе артықшылық кемсітушілік болып саналмайды деп бекітілген.

Осылайша, әркімнің еңбек ету бостандығы, қызмет пен кәсіп түрін еркін таңдау құқығына заңмен енгізілген шектеу қолданыстағы ұлттық құқықтың құрамдас бөлігі болып табылатын Республиканың халықаралық шарттық міндеттемелерінен туындайды және тұтастай алғанда Конституцияның ережелеріне қайшы келмейді.

3. Еңбек кодексінің 26-бабы 2-тармағының 2) тармақшасына сәйкес сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған адам үшін квазимемлекеттік сектор субъектілеріне жұмысқа орналасу құқығын шектеу өмір бойына белгіленген шектеу болып табылады. Ол сот үкімімен тікелей байланысты емес, сотталғандықтың жойылуына немесе алып тасталуына және болжамды лауазым бойынша функционалдық міндеттердің мазмұнына байланысты емес.

Конституцияның 77-бабы 3-тармағының 5) тармақшасында жауапкершілікті белгілейтін немесе күшейтетін, азаматтарға жаңа міндеттемелер жүктейтін немесе олардың жағдайын нашарлататын заңдардың кері күші болмайды делінген. Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі 1999 жылғы 10 наурыздағы № 2/2 нормативтік қаулысында "Конституцияның осы нормасын азаматтардың құқық бұзушылық үшін заңдық жауапкершілігін реттеу саласына жататын және жауапкершіліктің жаңа түрлерін белгілейтін немесе оны жаңа санкциялар енгізу жолымен күшейтетін, яғни айтқанда, құқық бұзушылық жасаған азаматтардың жағдайын нашарлататын заңдардың кері күші болмайды деп түсіну керек. Егер құқық бұзушылық жасалғаннан кейін ол үшін жауапкершілік заңмен жойылатын немесе жұмсартылатын болса, онда жаңа заңның кері күші болады." деп түсіндірді.

Сонымен қатар, аталған нормативтік қаулыда "Парламенттің қалыптасқан жағдаяттар мен тиімділік принципі негізінде жаңа заңдық нормаларды белгілеуге, оның ішінде – әрдайым өзгеріп отыратын және серпімді қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеудегі кемшіліктерді жоюға құқығы бар. Парламент қабылдаған заңдар, егер бұл туралы шешім заңның өзінде немесе оны күшіне енгізу туралы қаулыда бекітілген болса, кері күшімен қолданылуы мүмкін" деп атап өтіледі.

Өзінің табиғаты бойынша қолданыстағы құқықтық реттеу жүйесінде аталған заң ережесінде көзделген әркімнің еңбек ету бостандығы, қызмет пен кәсіп түрін еркін таңдау құқығын шектеу тікелей қылмыстық жауаптылық шараларына жатқызылмайды, өйткені ол конституциялық-құқықтық сипатқа ие: ол мемлекеттік ұйымдарда лауазымдарға орналасу үшін құқықтық шеттететін кедергі ретінде заң жүзінде енгізілген.

Қазіргі уақытта сыбайлас жемқорлық ұлттық қауіпсіздікке негізгі қауіп-қатерлердің бірі ретінде қарастырылып келеді ("Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі

туралы" 2012 жылғы 6 қаңтардағы Қазақстан Республикасы Заңының 6-бабы) және сондықтан үкімде қосымша жаза ретінде көрсетілмейтін бұл шектеу заңға сәйкес сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаудың жалпықұқықтық салдары ретінде қолданылады.

Еңбек кодексінің осы нормасын бұлайша түсіну кезінде ол Конституцияның 77-бабы 3-тармағының 5) тармақшасына қайшы келмейді және адамның өзге салаларда еңбек қызметімен айналысу құқығын жоймайды.

4. Еңбек кодексінің қаралып отырған нормасы "Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы" 2015 жылғы 18 қарашадағы Қазақстан Республикасы Заңының (бұдан әрі – Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заң) ережелерімен тығыз байланысты.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңда сыбайлас жемқорлық жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адамдардың, лауазымды адамдардың өздерінің лауазымдық (қызметтік) өкілеттіктерін және соған байланысты мүмкіндіктерін жеке өзі немесе делдалдар арқылы жеке өзіне не үшінші тұлғаларға мүліктік (мүліктік емес) игіліктер мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында заңсыз пайдалануы, сол сияқты игіліктер мен артықшылықтарды беру арқылы осы адамдарды параға сатып алу ретінде айқындалады.

Аталған адамдар тобына қатысты активтері мен міндеттемелері туралы, кірістері мен мүлкі туралы декларацияларды тапсыру түріндегі қаржылық бақылау шаралары, сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулер, мемлекеттік функцияларды орындаумен сыйыспайтын мінез-құлық шегі заң жүзінде көзделген.

Бұл ретте Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заң тұрғысынан квазимемлекеттік сектор субъектілеріндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы және өзге де шектеулер мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адамдарға қатысты ғана айқындалады. Мұндай адамдар деп квазимемлекеттік сектор субъектілерінде басқарушылық функцияларды орындайтын адамдар, атап айтқанда көрсетілген ұйымдарда ұйымдастырушылық-өкімдік немесе әкімшілік-шаруашылық функцияларды тұрақты, уақытша не арнаулы өкілеттік бойынша орындайтын адамдар танылады (Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңның 1-бабының 2-1) және 4) тармақшалары, 11-бабы 9-тармағының 5) тармақшасы, 13-бабының 2-1-тармағы және 14-бабының 3-тармағы).

Квазимемлекеттік секторда басқарушылық функцияларды жүзеге асырумен байланысты емес өзге де адамдар Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңда сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулер қойылатын субъектілерге жатқызылмайды.

Еңбек кодексі азаматтардың квазимемлекеттік секторға жұмысқа орналасу ерекшеліктерінен басқа, олардың азаматтық қызметке кіру тәртібін де реттейді,

азаматтық қызмет деп азаматтық қызметшілердің қазыналық кәсіпорындардың, мемлекеттік мекемелердің міндеттері мен функцияларын іске асыруға, мемлекеттік органдарға техникалық қызмет көрсетуді жүзеге асыруға және олардың жұмыс істеуін қамтамасыз етуге бағытталған лауазымдық өкілеттіктерді орындау жөніндегі кәсіптік қызметі түсініледі (1-баптың 1-тармағының 1) тармақшасы).

Еңбек кодексінің 139-бабы 4-тармағының 1) тармақшасында, квазимемлекеттік сектор субъектілерінен айырмашылығы, бұрын сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған адамдар үшін барлық лауазымдарға емес, мемлекеттік функцияларға теңестірілген функцияларды орындаумен байланысты лауазымдарға ғана жұмысқа орналасу бойынша шектеу көзделеді.

Конституциялық Сот еңбек қатынастары саласындағы құқықтық реттеу, олардың туындау және тоқтатылу тәртібі мен шарттары, құқықтар мен міндеттердегі айырмашылықтарға алып келетін шектеулер мен жіктеу Конституциямен қорғалатын құндылықтардың, жария және жеке мүдделердің теңгерімін қамтамасыз етуге; шектен тыс емес, тек ақылға қонымды, қатаң негізделген шараларды қолдануға; әділдік талаптарына сай келуге; пропорционал, мөлшерлес және конституциялық маңызы бар құндылықтарды қорғау үшін қажет болуға тиіс екенін атап өтеді.

Демек, сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған адамның квазимемлекеттік сектор субъектілеріне жұмысқа орналасуына шектеу (Еңбек кодексінің 26-бабы 2-тармағының 2) тармақшасы) Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңмен құқықтық өзара байланысты болу үшін көрсетілген ұйымдарда басқарушылық функцияларды орындаумен байланысты лауазымдарға үміткер адамдарға қатысты қолданылады.

5. Әркімнің еңбек ету бостандығы, қызмет пен кәсіп түрін еркін таңдау құқығын іске асырудың көрсетілген конституциялық-құқықтық мәні (Конституцияның 24-бабының 1-тармағы) Республика азаматтарының мемлекеттік қызметке қол жеткізуге тең құқығымен тығыз байланысты. Мемлекеттік қызметші лауазымына кандидатқа қойылатын талаптар лауазымдық міндеттердің сипатына ғана байланысты болады және заңмен белгіленеді (Конституцияның 33-бабының 4-тармағы).

Бұл құқық Қазақстан Республикасының азаматтарына тиесілі, олардың еңбегін реттеу ерекшеліктері Еңбек кодексінде қызметке кірудің, оны өткерудің және тоқтатудың ерекше шарттары мен тәртібін, еңбектің ерекше жағдайларын, еңбекке ақы төлеу шарттарын, сондай-ақ қосымша жеңілдіктерді, артықшылықтар мен шектеулерді белгілейтін Қазақстан Республикасының заңдарына және өзге де нормативтік құқықтық актілеріне жүктеледі (Еңбек кодексінің 143-бабы).

Мемлекеттік қызмет туралы заңда осы тәртіп айқындала отырып, өзге де шектеулермен қатар, өтініш субъектілері дау айтып отырған сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған азаматтың мемлекеттік қызметке кіруіне тыйым салу көзделеді (16-баптың 3-тармағының 8) тармақшасы).

Конституциялық Сот қорытынды шешімдерінде мемлекеттік қызметтің миссиясын, мемлекеттік қызметшілердің ерекше құқықтық мәртебесін, олардың алдына қойылған міндеттердің өзіндік ерекшелігін ескере отырып, мемлекет азаматтар үшін, кандидаттарға қойылатын талаптарды және тиісті шектеулерді қоса алғанда, мемлекеттік қызметке кіру және оны өткеру қағидаларын айқындауға құқылы, бұлар мемлекеттік аппарат қызметінің тиімділігін, мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы – халық сенімін және берілген өкілеттіктердің теріс пайдаланылуына жол бермеуді қамтамасыз ету қажеттілігімен байланысты болуы мүмкін деп атап өтті.

Белгіленген қағидалар мен шектеулердің бір бөлігі заңмен қорғалатын конституциялық құндылықтарға елеулі қауіп-қатер төндіретін сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жасауға бағытталған. Қазақстан Республикасының заңнамасы мемлекеттік билік органдарында, мемлекеттік және өзге де ұйымдарда жұмыс істейтін адамдарға олар жүзеге асыратын жария-құқықтық функцияларды, оларға тиесілі активтердің сипаты мен көлемін және басқа да мән-жайларды ескере отырып, заңнамада көзделген құралдар мен шараларды қолдана отырып, сыбайлас жемқорлыққа кешенді қарсы іс-қимыл қажеттігінен туындайды.

Мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаты сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтуға, мемлекеттік органдар қызметіне сенімді арттыруға бағытталған және құқықтық, әкімшілік, ұйымдастырушылық және өзге де шаралардан тұрады (Конституциялық Соттың 2023 жылғы 6 наурыздағы № 4 және 2023 жылғы 13 маусымдағы № 19-НҚ нормативтік қаулылары).

Мемлекеттік қызметшілердің құқықтық мәртебесінің өзіндік ерекшелігі, ең алдымен, лауазымдық міндеттердің сипатына негізделеді. Заң шығарушы Конституцияның 33 және 61-баптарында бекітілген өз өкілеттігі шеңберінде мемлекеттік қызметшілердің моральдық-адамгершілік қасиеттерінің мінсіздігіне және тиісінше жария билікті іске асыруға байланысты олар қабылдайтын шешімдердің заңдылығына азаматтардың күмәнін туғызбау үшін мемлекеттік қызметшілер беделіне жоғары талаптарды белгілеуге құқылы.

6. Қазақстан Республикасының Конституциясында Парламентке аса маңызды қоғамдық қатынастарды реттейтін, жеке және заңды тұлғалардың құқық субъектілігіне, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына, жеке және заңды тұлғалардың міндеттері мен жауапкершілігіне; мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарын ұйымдастыру мен олардың қызметінің, мемлекеттік және әскери қызметтің негіздеріне қатысты негізгі принциптер мен нормаларды белгілейтін заңдар шығару құқығы беріледі (61-баптың 3-тармағы).

Осы нормативтік қаулыда атап өтілгендей, Парламент заңмен шектеулерді енгізуге, өзгертуге не олардың күшін жоюға құқылы, ал құқықтар мен міндеттердегі айырмашылықтарға алып келетін кез келген жіктеу конституциялық нормалардың мазмұнын бұрмаламауға және олардың мәніне нұқсан келтірмеуге тиіс.

Осы тұрғыдан 2014 жылғы 3 шілдедегі Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі – Қылмыстық кодекс) нормаларын одан әрі жетілдіру мүмкіндігі сақталады, онда 189 (үшінші бөлігінің 2) тармағы, үшінші бөлігінің 2) тармағында көзделген белгілер болған жағдайда төртінші бөлігі), 190 (үшінші бөлігінің 2) тармағы, үшінші бөлігінің 2) тармағында көзделген белгілер болған жағдайда төртінші бөлігі), 218 (үшінші бөлігінің 1) тармағы), 234 (үшінші бөлігінің 1) тармағы), 249 (үшінші бөлігінің 2) тармағы), 361, 362 (төртінші бөлігінің 3) тармағы), 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 450, 451 (екінші бөлігінің 2) тармағы) және 452-баптарында көзделген іс-әрекеттер сыбайлас жемқорлық қылмыстар деп танылады.

Осы қылмыстарға Қылмыстық кодекстің 11-бабында көзделген қылмыстардың барлық санаттары кіреді және олар мемлекеттік қызмет пен мемлекеттік басқару мүдделеріне қарсы сыбайлас жемқорлық және өзге де қылмыстық құқық бұзушылықтарды (15-тарау) ғана емес, сол сияқты меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтарды (6-тарау), экономикалық қызмет саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды (8-тарау), әскери қылмыстық құқық бұзушылықтарды (18-тарау) қамтиды, олар бойынша қылмыс құрамдары жалпы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңда көрсетілген мақсаттармен және міндеттермен үйлеседі. Соңғысының нормаларында сыбайлас жемқорлық адамдардың өздерінің лауазымдық (қызметтік) өкілеттіктерін және соған байланысты мүмкіндіктерін жеке өзі немесе делдалдар арқылы жеке өзіне не үшінші тұлғаларға мүліктік (мүліктік емес) игіліктер мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында заңсыз пайдалануы, сол сияқты игіліктер мен артықшылықтарды беру арқылы осы адамдарды параға сатып алу ретінде айқындалады.

Сонымен бірге, материалдық құқық нормаларымен сыбайлас жемқорлыққа жатқызылған қылмыстардың жекелеген құрамдарына көрсетілген мақсаттар ғана емес, сонымен бірге басқа адамдарға немесе ұйымдарға зиян келтіру де кіреді (мысалы, Қылмыстық кодекстің 369, 370, 450, 451 және 452-баптары). Бұл сотталушының кінәсін оның әрекетінде (әрекетсіздігінде) сыбайлас жемқорлықты құрайтын белгінің болуы тұрғысынан сот тәртібімен даралауға мүмкіндік бермейді, осыған байланысты сыбайлас жемқорлық қылмыстардың тізбесін Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңда айқындалған мақсаттар мен міндеттерді ескере отырып өзектендіру ұсынылады.

Осы жазылғандардың негізінде, Қазақстан Республикасы Конституциясының 72-бабының 3-тармағын және 74-бабының 3-тармағын, Конституциялық заңның 23-бабы 4-тармағының 3) тармақшасын, 55 – 58, 62-баптарын, 64-бабының 4-тармағын және 65-бабы 1-тармағының 2) тармақшасын басшылыққа ала отырып, Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты

қаулы етеді:

1. Қазақстан Республикасы Еңбек Кодексінің 26-бабы 2-тармағының 2) тармақшасы Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты берген төмендегідей түсіндірмеде Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес келеді деп танылсын:

"Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы" Қазақстан Республикасының Заңымен құқықтық өзара байланысты болу үшін сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған адамның квазимемлекеттік сектор субъектілеріне жұмысқа орналасуына шектеу көрсетілген ұйымдарда басқарушылық функцияларды орындаумен байланысты лауазымдарға үміткер адамдарға қатысты қолданылады.

2. "Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 16-бабы 3-тармағының 8) тармақшасы Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес келеді деп танылсын.

3. Қазақстан Республикасының Үкіметі Қазақстан Республикасы Еңбек кодексін Қазақстан Республикасы Конституциялық Сотының осы нормативтік қаулыда жазылған құқықтық ұстанымдарына сәйкес келтіруге бағытталған заң жобасын Қазақстан Республикасы Парламентінің Мәжілісіне енгізсін.

4. Осы нормативтік қаулы қабылданған күнінен бастап күшіне енеді, Республиканың бүкіл аумағында жалпыға бірдей міндетті, түпкілікті болып табылады және шағым жасалуға жатпайды.

5. Осы нормативтік қаулы заңнамалық актілерді ресми жариялау құқығын алған мерзімді баспасөз басылымдарында, құқықтық ақпараттың бірыңғай жүйесінде және Қазақстан Республикасы Конституциялық Сотының интернет-ресурсында қазақ және орыс тілдерінде жариялансын.

*Қазақстан Республикасының
Конституциялық Соты*